

ปอยสา่งลอง : สัญลักษณ์และความหมายทางสังคม ของชาวไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ธรรต ศิริรัตน์บัลล์^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสัญลักษณ์และความหมายของพิธีกรรมปอยสา่งลอง ที่เกิดขึ้นในสังคมไทใหญ่ซึ่งมีการปรับตัวจากยุคจารีตมาสู่ปัจจุบัน ภายใต้เงื่อนไขบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยพื้นที่ศึกษาได้แก่ชุมชนไทใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลการศึกษาพบว่า ในสังคมไทใหญ่ยุคจารีต พิธีกรรมปอยสา่งลองได้ทำหน้าที่สื่อความหมายทั้งในด้านที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ต่อพุทธศาสนาในสังคมไทใหญ่ ระบบการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นมนุษย์และวิชาชีพ รวมถึงสร้างเป็นชุดความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านสัญลักษณ์ ในพิธีกรรมปอยสา่งลอง ที่มีส่วนช่วยในการยึดโยงสังคมไทใหญ่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับระบบเกษตรกรรม การทำการค้า ทั้งใกล้และไกล รวมถึงการทำป่าไม้

อย่างไรก็ตามเมื่อบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่เคยสัมพันธ์กับพิธีกรรมนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป พิธีกรรมดังกล่าวถูกใช้ในการสื่อความหมายชุดใหม่ เพื่อสนองตอบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ประการแรก เพื่อสนองตอบกระแสท้องถิ่นนิยม ปรัชญาการณโหยหาและรื้อฟื้นอดีตของชาวไทใหญ่ ประการที่สอง เพื่อตอบสนองนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของท้องถิ่น ประการที่สาม เป็นการสร้างพื้นที่ในการสร้างสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ของไทใหญ่เดิมและไทใหญ่พลัดถิ่น นอกจากนี้ยังนำไปสู่

^๑ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมและวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

การสร้างชุดความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบใหม่ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน ดังกล่าวมาสะท้อนให้เห็นกระบวนการปรับตัวของพิธีกรรมปอยสาบลอง เพื่อให้สามารถรับใช้สังคมในช่วงเวลาที่เปลี่ยนผ่านจากโลกจารีตสู่โลกสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี

The social meanings of the Poysanglong Ceremony of the Tai Yai people in Maehongson Province

That Sriratanaban^๑

Abstract

This article aims to analyze and explain the evolving meaning and function of the Poysanglong Ceremony in the Tai Yai community, which has undergone social and economic transitions from the traditional period up to the present day. The subject of the study is the Tai Yai community in Muang district, Maehongson Province.

The study finds that, in the traditional period, the Poysanglong Ceremony served such purposes as: signifying the Tai Yai people's beliefs in Buddhism; providing means to education and occupational skills training for Tai Yai males; and establishing social relationships and cohesion within the Tai Yai community in Maehongson province, whose livelihood depended upon agriculture, forestry and trade.

With the evolving socio-economic environment, the meaning and function of the Poysanglong Ceremony has also undergone transformation. At the present day, the Ceremony mainly functions in the following ways: catering to the emerging trends of localism and nostalgia among the Tai Yai people; to promote local tourism; strengthening the consciousness of the ethnic identity of both the local Tai Yai people and the Tai Yai migrants; and creating new forms of social relationships which correspond to the changes in modern society.

^๑ Lecturer of Department of Social and Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Science, Chiang Mai Rajabhat University

ความนำ

การทำความเข้าใจวัฒนธรรมหรือพิธีกรรม จำเป็นจะต้องตีความหมาย แปลหรือดึงเอาความหมายที่ซ่อนอยู่ในสัญลักษณ์ที่คนได้สร้างออกมา รวมถึงทำความเข้าใจรูปแบบความหมาย ที่ได้รับสืบทอดกันมาในรูปของสัญลักษณ์และแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ซึ่งผู้คนใช้ในการติดต่อสื่อสาร เก็บรักษาไว้และพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับชีวิตและทัศนคติที่มีต่อชีวิต^๑ แม้ว่าความคิดเรื่อง “ความหมาย” อาจตีความได้ในหลายทิศทาง แต่อย่างน้อยก็ทำให้สามารถทำความเข้าใจผู้คนในสังคมหนึ่งได้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะความหมายและความสำคัญของ “พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน” ซึ่ง Arnold van Gennep เสนอว่าความหมายในชีวิตของคนเรานั้นถูกกำหนดโดยช่วงเวลาและกระบวนการแห่งการเปลี่ยนผ่าน^๒ ดังกรณีของพิธีกรรมปอยส่างลองหรือพิธีกรรมการบรรพชาสามเณรของชาวไทใหญ่ เป็นพิธีกรรมที่ให้ความหมายและความสำคัญเกี่ยวกับการช่วงเปลี่ยนผ่านสถานะของเด็กชาย รวมถึงบิดามารดาและผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีความหมายและสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ในสังคมไทใหญ่ ส่งผลให้มีการผลิตซ้ำพิธีกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การศึกษาเกี่ยวกับการสร้างความหมายของพิธีกรรมดังกล่าวซึ่งสัมพันธ์กับสังคมไทใหญ่ที่เปลี่ยนแปลงไป

พุทธศาสนาและพิธีกรรมปอยส่างลองในสังคมไทใหญ่

ไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษาไท (Tai Language Family)^๓ ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานหนาแน่นบริเวณรัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ และส่วนหนึ่งกระจายตัวอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยโดยมีชุมชนขนาดใหญ่ เช่น บริเวณอำเภอเมือง อำเภอปาย อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอฝางและอำเภอ

^๑ อคิน รัตพัฒน, **วัฒนธรรมคือความหมาย**, กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๑, หน้า ๗๘.

^๒ วสันต์ ปัญญาแก้ว, **ลื้อข้ามแดน การเดินทางของคนหนุ่มสาววาลื้อ เมืองของรัฐฉาน ประเทศพม่า**, เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕, หน้า ๗๕.

^๓ เรณู วิชาศิลป์, **สังเขปภูมิหลังชาวไทใหญ่ในรัฐฉาน** ใน “ไท”, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มีงเมือง, ๒๕๔๑, หน้า ๒๖๔.

เวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่สาย อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือพุทธศาสนา เอ็ดมันด์ ลิซ ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับกลุ่มไทไว้ว่ามีลักษณะสำคัญร่วมกัน ๓ ประการ คือ การปกครองโดยระบบเจ้าฟ้า การทำนาดำ และการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด^๔ สังคมไทใหญ่เดิมนับถือผีและธรรมชาติ ต่อมาได้รับเอาพุทธศาสนาเข้ามาแทนความเชื่อดั้งเดิม โดยปรากฏหลักฐาน พ.ศ. ๒๐๘๓ พระภิกษุชาวเชียงใหม่เดินทางไปเผยแพร่พุทธศาสนา ตรงกับสมัยเจ้าหลวงคำแสนฟ้า ซึ่งให้สร้างวัดและหล่อพระพุทธรูป ดังนั้นพุทธศาสนานิกายโยนจากเชียงใหม่จึงเจริญรุ่งเรืองในเขตของไทใหญ่^๕ อย่างไรก็ตามสันนิษฐานว่าก่อนหน้านี้พุทธศาสนาจากพุกามอาจเผยแพร่เข้าไปในดินแดนรัฐฉานตอนใต้บริเวณเมืองหยองห้วยและทะเลสาบอินเล^๖ แต่คงยังไม่แพร่หลายมากนัก ต่อมาในศตวรรษที่ ๑๖ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองทำสงครามขยายอำนาจ ได้มีนโยบายเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาทของพม่าในแคว้นไทใหญ่^๗ ส่งผลให้พุทธศาสนาในแคว้นไทใหญ่ถูกแบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ โดยนิกายดั้งเดิมที่รับมาจากเชียงใหม่เรียกว่า “เกิงโยน” (นิกายโยน/โยนก) ส่วนนิกายใหม่ที่รับมาจากพม่ามอญเรียกว่า “เกิงมาน” (นิกายมาน) ทั้งสองนิกายมีข้อแตกต่างกัน โดยเฉพาะระบบการใช้อักษรในการเขียนคัมภีร์ภาษาบาลี โดยเกิงโยนใช้อักษรตัวธรรมเมืองและเกิงมานใช้อักษรบาลีแบบพม่าในการเขียน ในปัจจุบันยังคงปรากฏทั้งสองนิกายอยู่ในแคว้นฉาน รวมถึงชุมชนที่มีชาวไทใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก็ยังคงมีความทรงจำเกี่ยวกับเรื่องนิกาย เช่น กรณีของหมู่บ้านผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในหนึ่งหมู่บ้านแยกเป็นสองวัด คือวัดผาบ่องเหนือเป็นเกิงโยน (นิกายโยน) และ

^๔ อานันท์ กาญจนพันธ์, *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*, เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๕๓, หน้า ๒๒๘.

^๕ สมพงษ์ วิทยกต์พันธ์, *ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่*, หน้า ๒๖๔-๒๖๖.

^๖ เสมอชัย พูลสุวรรณ, *รัฐฉาน(เมืองไต)พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย*, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๒, หน้า ๖๔.

^๗ หม่องทินอ่อง, เพ็ชรี สุมิตร แปล, *ประวัติศาสตร์พม่า*, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๐.

วัดผาป่องใต้เป็นแก่งม่าน (นิกายม่าน)^๔ แม้ปัจจุบันคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายจะถูกรวมอยู่ในคณะสงฆ์มหานิกาย แต่ในความทรงจำของคนพื้นถิ่นยังคงยึดมั่นในระบบศรัทธาวัดตามนิกายเดิมที่ตนนับถืออยู่

พุทธศาสนาได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ สะท้อนผ่านการนำเอาความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม สร้างเป็นพิธีกรรมสิบสองเดือนไทใหญ่ หรือ “หย่าสี่สิบสองเหลินโต”^๕ ทำให้มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาตลอดทุกเดือนในรอบหนึ่งปี โดยพิธีกรรมปอยสา่งลองหรือพิธีบรรพชาสามเณรในพุทธศาสนาเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญและมีความหมายต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทใหญ่ กล่าวคือคนไทใหญหากมีบุตรเป็นชาย จะเริ่มคิดวางแผนว่าเมื่อถึงวัยอันควรจะได้นำบุตรชายเข้าสู่พิธีปอยสา่งลอง^๖ โดยจะเริ่มต้นเก็บหอมรอมริบเงินทองเพราะเมื่อถึงเวลาจะได้จัดงานปอยสา่งลองโดยไม่ลำบากนัก ผู้เป็นแม่บางรายจะเริ่มไว้ผมยาวโดยไม่ตัดและบำรุงรักษาให้เงางามเพื่อจะได้ตัดเอาผมของตนทำเป็น “ซ้อง” หรือมวยผมที่ใช้ประดับเหนือศีรษะของสา่งลอง^๗ ซึ่งเชื่อว่าได้กุศลแรงเท่ากับการได้ตัดปอยผมถวายเป็นพุทธบูชา และเป็นมงคลอย่างสูงสุดแก่บุตรชายที่ได้นำผมของมารดาผู้ให้กำเนิดประดับไว้เหนือศีรษะ นัยยะหนึ่งความเชื่อดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการเปิดโอกาสให้เพศหญิงซึ่งปกติไม่สามารถใกล้ชิดกับพุทธศาสนาได้เท่ากับเพศชายได้ใช้ส่วนประกอบสำคัญของร่างกายเป็นตัวแทนในการได้ใกล้ชิดกับศาสนามากยิ่งขึ้น

ในด้านของคณะสงฆ์ แม้ว่าคณะสงฆ์ไทใหญ่จะแบ่งออกเป็น ๒ นิกายใหญ่ แต่ปอยสา่งลองเป็นพิธีกรรมการบรรพชาสามเณรที่ถือปฏิบัติในทั้งสองนิกาย อาจเป็นผลมาจากนโยบายการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระเจ้าบุเรงนองที่ทรงปฏิบัติพระองค์อย่างธรรมราชา หากเมืองใดที่พุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงอยู่แล้ว แม้ว่าจะต่าง

^๔ สัมภาษณ์พระครูอนุกุลสิลสังวร อายุ ๖๕ ปี เจ้าอาวาสวัดผาป่องใต้ เจ้าคณะตำบลผาป่อง.

^๕ ประเพณีชีวิตในรอบสิบสองเดือนของชาวไทใหญ่

^๖ สัมภาษณ์นางอุไร ยอดประทุม อายุ ๖๕ ปี บ้านเลขที่ ๑ ๑ ต.ผาป่อง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

^๗ สัมภาษณ์นางดวงใจ เขาว์เลขา อายุ ๗๕ ปี บ้านเลขที่ ๖ ต.ผาป่อง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

นิกายจากพม่า ก็มีได้ทรงรบทวนจารีตประเพณีดั้งเดิมให้กระทบกระเทือน ส่วนที่ใด พุทธศาสนายังมิได้ประดิษฐานมั่นคง ได้ทรงนำพุทธศาสนานิกายแบบพม่าเข้าไปเผยแพร่^{๑๖} ซึ่งนโยบายดังกล่าวน่าจะเป็นผลดีที่ทำให้ทั้งสองนิกายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างประนีประนอม และเป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน นำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวลาต่อมาซึ่งหมายรวมถึงพิธีกรรมปอยสาบลงด้วย โดยรายละเอียดของพิธีกรรมปอยสาบลงสามารถแบ่งเป็น ๓ ส่วนด้วยกันได้แก่ ช่วงเตรียมงาน ช่วงพิธีการ ช่วงหลังงานและพิธีขอบคุณ มีรายละเอียดดังนี้

ช่วงเตรียมการปอยสาบลง คือช่วงเวลาก่อนที่จะจัดงานปอยสาบลงตั้งแต่การวางแผนงานการกำหนดวันเวลา การเตรียมสถานที่ การเตรียมแต่งดาเครื่องไทยทานและธูปบริวาร ฯลฯ ในอดีตการเตรียมงานอาจวางแผนล่วงหน้าก่อนฤดูการเพาะปลูก เพราะผู้จัดงานจะวางแผนว่าจะปลูกพืชผักมากเป็นพิเศษเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการประกอบอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมงาน

ช่วงพิธีการ นิยมจัดงาน ๓-๗ วัน โดยพิธีกรรมสำคัญจะมีขึ้น ๓ วัน โดยวันแรกคือวันรับสาบลง เป็นพิธีกรรมที่เปลี่ยนสถานะจากเด็กชายสู่การเป็นสาบลง จากนั้นจะนำไปขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ วันที่สองคือวันแห่ครวหฺลู่ ในวันนั้นจะมีการเคลื่อนขบวนแห่เครื่องไทยทานจากบ้านเจ้าภาพสาบลงไปจัดเตรียมไว้ที่วัดและในช่วงเย็นจะมีพิธี “อ้องขวัญ” หรือ “เรียมขวัญ” วันที่สามคือวันหลู่หรือวันข้ามสาบ ในวันนั้นจะมีพิธีบรรพชาสามเณรและถวายเครื่องไทยทาน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนสถานะจากสาบลงสู่การเป็นเจ้าสาบหรือสามเณร

ช่วงหลังงานและพิธีขอบคุณ หรือพิธีอ้องปอย หมายถึงพิธีแสดงความขอบคุณผู้มาช่วยเหลืองานและมีการถวายภัตตาหารแต่สามเณรใหม่ด้วย ดังกล่าวมาในทุกขั้นตอนของพิธีกรรมจะมีญาติพี่น้องและคนในชุมชน มาให้ความช่วยเหลือตั้งแต่ขั้นจัดเตรียมงานสำเร็จ โดยทางเจ้าภาพจะทำหน้าที่จัดเตรียมอาหารเพื่อเลี้ยงดูผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงาน รวมถึงมีมหรสพสมโภชตลอดช่วงเวลาของงานด้วย เช่น วงกลอง-มอชิง วงกลองกันยาว หมอความ (ช่างขับลำนำไทใหญ่) จาดไต (ลิเกไทใหญ่) ซึ่งเป็นสีสันของงานเฉลิมฉลองหรืองานปอยในสังคมไทใหญ่

^{๑๖} เสมอชัย พูลสุวรรณ, อ่างแล้ว, หน้า ๖๖.

ด้วยพื้นฐานจากความศรัทธาในพุทธศาสนาของคนไทใหญ่และความเชื่อเรื่องการล้างสมบุญ ทำให้ในแต่ละช่วงของพิธีกรรม จะมีกลุ่มคนในทุกช่วงวัยเข้ามามีส่วนร่วม ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีในพิธีกรรมปอยสาบลงจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ทำให้เข้าใจความหมายแต่ละขั้นตอนของพิธีกรรมจากการปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมปอยสาบลงมีความสำคัญต่อชาวไทใหญ่มากมายอย่างยาวนาน นอกจากนี้ กระบวนการดังกล่าวยังนำไปสู่การเรียนรู้การจัดวางสถานะของตนเองในสังคมของคนไทใหญ่ โดยการให้ความหมายผ่านเงื่อนไข ๓ ประการ ดังนี้

ประการแรก การจัดแบ่งสถานะระหว่างเจ้าปอย (เจ้าภาพ) และผู้ร่วมงาน (มาช่วยงาน) ในพิธีกรรมปอยสาบลงจะมีกลุ่มคนที่ถูกให้ความหมายอย่างน้อย ๒ กลุ่ม คือ เจ้าปอยหรือเจ้าภาพงานปอย ซึ่งหมายถึงบิดามารดา หรือพ่อขามแม่ขาม รวมถึงครอบครัวญาติพี่น้องของผู้ที่นำบุตรหลานเข้าสู่พิธีกรรมปอยสาบลง คนกลุ่มนี้จะมีสถานะเป็นเจ้าภาพ ทำหน้าที่รับแขก เลี้ยงข้าวปลาอาหาร รวมถึงวางแผนและประสานงานในทุกส่วนของพิธีกรรม ส่วนแขกหรือคนเข้าปอยหรือผู้มาร่วม (ช่วย) งาน หมายถึงกลุ่มคนที่ได้รับเชิญให้มาร่วมในพิธีกรรมปอยสาบลง ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่มาจากหมู่บ้านเดียวกัน ต่างหมู่บ้านหรือต่างเมือง

ประการที่สอง การจัดแบ่งสถานะผ่านเพศสภาพ ในพิธีกรรมผู้ชายและผู้หญิงจะถูกแบ่งแยกด้วยเพศสภาพอย่างชัดเจน ในกระบวนการช่วยงาน ผู้ชายจะจับกลุ่มทำงานของผู้ชาย เช่น ตัดไม้ ผ่าฟัน สร้างประรำพิธี ฯลฯ ส่วนผู้หญิงจะจับกลุ่มทำงานของผู้หญิง เช่น แกะสลัก ทำดอกไม้กระดาษ ฯลฯ นอกจากนี้ในพื้นที่ศาสนสถาน ซึ่งเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ชายและผู้หญิงจะถูกจัดแบ่งพื้นที่อย่างชัดเจน ในกรณีของการใช้พื้นที่วิหาร (จอง) ในช่วงพิธีกรรม ผู้ชายจะถูกจัดให้นั่งอยู่ส่วนหน้าติดกับอาสน์สงฆ์ และผู้หญิงจะถูกจัดให้นั่งอยู่ในส่วนหลัง และในกรณีของอุโบสถ คนไทใหญ่มีความเชื่อว่าผู้หญิงไม่ควรเข้าในอุโบสถเช่นเดียวกับคนเมือง ลื้อ เขิน เพราะเชื่อว่าเพศหญิงมีประจำเดือนซึ่งไม่สะอาด จึงไม่ควรเข้าสู่อุโบสถเพราะเป็นพื้นที่บริสุทธิ์

ประการที่สาม การจัดแบ่งสถานะผ่านความชำนาญเฉพาะด้าน ในพิธีกรรมจะมีผู้ชำนาญด้านต่างๆ เข้ามาทำหน้าที่ในส่วนของตน โดยแต่ละหน้าที่จะมีวิธีการ

ปฏิบัติตนที่แตกต่างกัน เช่น จเร ทำหน้าที่ “ขอสิก” หรืออ่านธรรม ในสังคมไทใหญ่ จเรมิ่สถานภาพสูงเพราะทำหน้าที่อ่านพระธรรมของพุทธเจ้า สถานที่ขอสิกหรืออ่านธรรมจะถูกปลูลาดด้วยอาสนะทั้งดงาม ล้อมรอบด้วยราวขั้วตรและผ้าเพดาน จเรจะทำ การขอสิกเมื่อเจ้าภพนำพานดอกไม้ธูปเทียนไป “ปาง” หรืออาราธนา เท่านั้น กรณี ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการให้สถานะและความหมายแก่กลุ่มคนต่างๆ ในพิธีกรรม ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางสังคม

ตำนานปอยส่างลองกับการให้ความหมายในสังคมไทใหญ่

ตำนานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมปอยส่างลองที่พบสามารถจำแนกได้ ๔ ส่วนวน ดังนี้

ส่วนแรก เป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตามเหตุการณ์ที่พุทธองค์ เสด็จกลับไปโปรดพุทธบิดาและญาติวงศ์ที่กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางยโสธราได้ตรัสให้ เจ้าชายราหุลขอพระราชทานสมบัติจากพระบิดา พุทธองค์ตรัสว่าทรัพย์สมบัติใด ในโลกย่อมมีวันพินาศได้ มีเพียงอริยะสมบัติคือพระสัทธรรมเท่านั้นที่ยั่งยืน พุทธองค์ จึงโปรดให้พระสารีบุตรบรรพชาเจ้าชายราหุลเป็นสามเณรองค์แรกในพุทธศาสนา^{๑๑} จากตำนานดังกล่าวสะท้อนการให้ความหมายเกี่ยวกับปอยส่างลองในสังคมไทใหญ่ อย่างน้อย ๒ ประการ กล่าวคือ ประการแรก พุทธศาสนิกชนต่างรับรู้ว่าธรรมะของ พุทธองค์เป็นอริยทรัพย์ นอกเหนือจากทรัพย์สินต่างๆ ที่ยอมมีวันเสื่อมสลายได้ บิดา มารดาจึงพึงมอบอริยะทรัพย์ให้แก่บุตร โดยการนำบุตรเข้าบรรพชาในพุทธศาสนา เพื่อศึกษาพระธรรมและความรู้ด้านต่างๆ เป็นการให้ทรัพย์ทางปัญญาที่บุตรสามารถ นำไปปรับใช้ได้ทั้งทางโลกและทางธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตในอนาคต ประการ ที่สอง การที่พุทธองค์โปรดให้บรรพชาแก่เจ้าชายราหุลซึ่งเป็นเยาวชน สื่อความถึง การให้เด็กเรียนรู้ในทางสัมมาทิฎฐิแต่เยาว์วัย ย่อมส่งผลดีเพราะเด็กเปรียบเหมือน ผ้าขาวที่ยังไม่แปดเปื้อน นำไปสู่ความเชื่อเกี่ยวกับการนำบุตรหลานซึ่งยังบริสุทธิ์ บวชเรียนในพุทธศาสนาว่าจะได้อานิสงส์มากกว่าการบรรพชาหรืออุปสมบทแก่ผู้ที

^{๑๑} สรุปลความจากรวรรณกรรมไทใหญ่เรื่อง “อาหนันต่าตองปาน” (พระอนันท์ทูลถาม พุทธเจ้า)

ออกเรือนหรือมีประสบการณ์ในเรื่องทางโลกไปมากแล้ว ซึ่งความเชื่อนี้ฝังอยู่ในการรับรู้ของชาวไทใหญ่ แม้ในชาติกจะอธิบายถึงอานิสงส์ของการบวชเณรว่าได้อานิสงส์ ๘ กัป บวชพระได้อานิสงส์ ๑๖ กัป แต่ในทางปฏิบัติคำอธิบายดังกล่าวไม่มีพลังเท่ากับความเชื่อนี้ และความนิยมในการอุปสมบทเป็นพระภิกษุตอนอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ เป็นอิทธิพลความเชื่อจากภาคกลางที่ขยายตัวเข้าไปในช่วงหลัง

สำนวนที่สอง ในสมัยพุทธกาล พระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการประดิษฐานพุทธศาสนาให้มั่นคง พระองค์มีโอรสคือพระเจ้าอชาตศัตรู เมื่อเติบโตขึ้นได้หลงเชื่อพระเทวทัตซึ่งเป็นมิถิณาทิฎฐิ ทรงกระทำให้ปิตุฆาตเพื่อชิงราชสมบัติ แม้ภายหลังจะทรงสำนึกผิดแต่อนันตริยกรรมดังกล่าวส่งผลให้พระเจ้าอชาตศัตรูไม่อาจบรรลุธรรมได้ พระองค์ทรงมีพระราชโอรสนามว่า อชิตกุมาร ต่อมาปรารถนาจะบวชในพุทธศาสนา ความโสมนัสดังกล่าวเป็นผลให้พระเจ้าอชาตศัตรูได้จัดงานเฉลิมฉลอง ๗ วัน ๗ คืนแล้วนำพระโอรสไปบรรพชาในสำนักของพุทธเจ้า ต่อมา อชิตกุมาร เป็นผู้แสดงบุญฤทธิ์เป็นผลให้ได้รับผ้าจีวรทองคำที่พระนางประชาบดีโคตมีทอถวายพุทธเจ้าแต่ทรงรับไว้เพียงหนึ่งผืนและได้รับพุทธพยากรณ์ว่าในอนาคตกาลจะได้มาเกิดเป็น พระศรีอารยะเมตไตรย เมื่อศาสนาของพระตถาคตเสื่อมสลายลงเมื่อครบ ๕,๐๐๐ วัสสา^{๑๔} ตำนานนี้มีอิทธิพลอย่างยิ่งเกี่ยวกับการให้ความหมายในส่วนพิธีกรรมของปอยสา่งลอง ซึ่งจำลองภาพการเฉลิมฉลองสมโภชก่อนการเคลื่อนขบวนเจ้าชายพร้อมเครื่องไทยทานและบริวารทั้งหลาย จากพระราชวังสู่เขตวันมหาวิหาร และสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องการบำเพ็ญกองการกุศลเพื่อโลกหน้าที่ดีกว่า รวมถึงการได้เกิดมาพบพระศรีอารยะเมตไตรยซึ่งเป็นสิ่งคมในอุตมคติ สิ่งที่สะท้อนภาพดังกล่าวในพิธีกรรมปอยสา่งลองคือ “ต้นตะเปสา” หรือ “ต้นกัลปพฤกษ์”^{๑๕} ซึ่งเป็นต้นไม้สวรรค์ที่เชื่อว่าปรากฏในยุคของพระศรีอารยะเมตไตรย สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนไทใหญ่ที่เชื่อว่า สภาพชีวิตในปัจจุบันเป็นผลมาจากการกระทำในอดีตชาติ ดังนั้นหากต้องการมีชีวิตที่ดีในภพหน้า ชาตินี้

^{๑๔} สรุปลความจากรรณกรรมไทใหญ่เรื่อง “อะหนาก้าตตะหว่าง” (พยากรณ์อนาคต)

^{๑๕} ในพิธีกรรมปอยสา่งลอง จะมีการสร้างต้นตะเปสาหรือกัลปพฤกษ์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยผู้มีจิตศรัทธาจะร่วมกันนำวัตถุทานมาแขวนไว้บนต้นดังกล่าว โดยเชื่อว่าหากปรารถนาสิ่งใดให้นำสิ่งนั้นไปแขวนไว้ เช่น อยากมีปัญญาเฉลียวฉลาดให้แขวนหนังสือกับเข็ม อยากมีกลิ่นกลายหอมเป็นผู้มีหน้าตาตรงงามให้แขวนน้ำหอมกับดอกไม้ เป็นต้น

ต้องเร่งสร้างกุศลตั้งภาชิตของไทใหญ่ที่ว่าเกิดมาเพื่อ “หิมกันกัน หิมกันหลู”^{๑๑} ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ดังกล่าวได้อย่างชัดเจน

สำนวนที่สาม ตำนานกล่าวว่าสมัยหนึ่ง ณ กรุงพาราณสี มีคหบดีต่างร่วมกันจัดพิธีบรรพชาบุตรหลานของตน มีการจัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ และในเมืองนั้นมีหญิงม่ายคนหนึ่งมีบุตรชายรูปร่างอัปลักษณ์ที่มีศรัทธาอยากบรรพชาในพุทธศาสนา แต่ด้วยขัดสนเงินทองเมื่อทราบข่าวคหบดีจัดงานบรรพชา บุตรชายกับมารดาจึงได้แต่กอดกันร้องไห้จนใจในโซคชะตา ความทราบถึงพระอินทร์ (ขุนสิกกยา) ได้เสด็จลงมานำเด็กชายอัปลักษณ์ไปสรรเสริญด้วยน้ำคำดีสิทธิ ทำให้มีรูปร่างทั้งงาม ผุดผ่องขึ้น เมื่อความทราบถึงพระพรหม (ขุนสาบ) จึงได้เนรมิตเครื่องทรงอย่างพระโพธิสัตว์ให้และขอรับเป็นเจ้าของบรรพชาสามเณร จากตำนานดังกล่าวเป็นที่มาของคำว่า “สาบลอง” เพราะพระพรหมในภาษาไทใหญ่เรียกว่า “ขุนสาบ” มาเนรมิตให้มีสถานะอย่างพระโพธิสัตว์ ซึ่งในภาษาไทใหญ่เรียกว่า “เจ้าลอง” เด็กชายคนดังกล่าวจึงถูกขนานนามว่า “สาบลอง” และเพี้ยนเป็น “สาบลอง” ในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังเป็นที่มาของความเชื่อเรื่อง พ่อข่าม-แม่ข่ามและลูกข่ามด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป

สำนวนสุดท้าย พิธีกรรมปอยสาบลองพยายามสื่อความให้เห็นการเปลี่ยนสถานะของพระพุทธเจ้าจากรวณะกษัตริย์ที่เพียบพร้อมไปด้วยทรัพย์สมบัติและบริวาร มาสู่เพศบรรพชิตที่มุ่งแสวงหาความหลุดพ้น พิธีกรรมนี้จึงจำลองภาพการเปลี่ยนผ่านสถานะดังกล่าวของพระพุทธเจ้าซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงไปถึงการดำรงสถานะพระโพธิสัตว์ของพุทธเจ้าที่บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยมแล้วจึงไปสถิต ณ สวรรค์ชั้นดุสิตก่อนลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของพระนางสิริมหามายาด้วย พิธีกรรมปอยสาบลองจึงเป็นการสื่อความหมายที่ชี้ให้เห็นซึ่งการสละแล้วยังกิเลสตัณหาอันเป็นพันธนาการให้เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ โดยมีที่มาจากพุทธประวัติตอน

^{๑๑} “หิมกันกัน หิมกันหลู” หมายความว่ามนุษย์เกิดมาบนโลกโดยผลกรรมจากอดีตชาติ บางคนเกิดมารวย บางคนเกิดมาจน ทำให้คนต้องดิ้นรนแก่งแย่งกัน และหากอยากมีชีวิตที่ดีกว่าในภพหน้าต้องเร่งสร้างบุญกุศล ซึ่งแม้แต่การสร้างบุญกุศลก็ต้องดิ้นรน อย่างน้อยก็ต้องเอาชนะความตระหนี่ถี่เหนียวของตนเองให้ได้ หากสามารถทำได้ก็จะได้สวยผลบุญในภพหน้า

พระพุทธเจ้าเสด็จออกผนวช ซึ่งตำนานลักษณะแบบเดียวกันนี้ปรากฏอยู่ในกลุ่มไทอื่นๆ ที่นับถือพุทธศาสนาด้วย เช่น ไทลื้อและไทยวนซึ่งมีพิธีกรรมปอยบวชลูกแก้วซึ่งมีลักษณะคล้ายกับพิธีกรรมปอยสาંગลอง

ดังกล่าวมากแล้วได้ว่า ตำนานพยายามสร้างความเชื่อมโยงระหว่างแบบแผนการปฏิบัติเพื่อให้ถึงความเป็นหลุดพ้นโดยมีการปฏิบัติตามวิถีทางของพระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นต้นแบบ เป็นการเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นหรือการไปเกิดในภพหน้าที่มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่า ซึ่งเป็นผลจากการกระทำในปัจจุบัน นอกจากนี้ตำนานยังโน้มน้าวให้คนเชื่อปฏิบัติตามระบบที่สังคมสร้างขึ้นให้สอดคล้องกับวิถีการผลิต เช่น การอุปสมบทพระภิกษุสงฆ์ก็มีพิธีกรรมในลักษณะเดียวกันเรียกว่า “ปอยจางลอง” แม้พุทธศาสนาจะระบุว่า การบวชพระได้อานิสงส์มากกว่าบวชเณร แต่ไม่เป็นที่นิยมตามเหตุผลที่กล่าวมาในตอนต้น ทั้งนี้เพราะสัมพันธ์กับระบบการผลิตของสังคมเกษตรกรรม กล่าวคือ สังคมไทใหญ่ซึ่งแต่เดิมเป็นระบบเกษตรกรรมแบบพอยังชีพ ต้องอาศัยแรงงานของบุตรในการทำการเกษตร การนำเด็กชายในช่วงก้าวสู่วัยรุ่นไปบวชเรียนจึงสอดคล้องกับวิถีดังกล่าว โดยบุตรในวัยที่กำลังจะเติบโตจากเด็กสู่วัยรุ่น บิดามารดาจะนำไปฝากเป็นเด็กวัดหรือตะปองเพื่อเตรียมความพร้อมราว ๑-๓ ปี และทำการบวชเรียนในเวลาต่อมา เพื่อขัดเกลาจิตใจให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต มีความรู้ด้านอักษรสมัยและด้านอื่นๆ เมื่อครบสามพรรษาหรือมากกว่านั้น จะให้ลาสิกขาเพื่อออกมาเป็นแรงงานด้านการเกษตรและออกเรือนมีครอบครัวในเวลาอันเหมาะสม นอกจากไทใหญ่แล้วไทยวน ไทลื้อ ไทเขินก็มีกระบวนการขัดเกลาและเปลี่ยนผ่านช่วงวัยจากเด็กสู่วัยรุ่นในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือเมื่อเด็กชายอายุราว ๗ - ๘ ปี บิดามารดาจะนำไปฝากเป็นเด็กวัดหรือ “ชะโยม” เพื่อเรียนรู้การปฏิบัติตนและฝึกสวดมนต์ เมื่อได้เวลาอันเหมาะสมแล้วจะบรรพชาเป็นสามเณรโดยผ่านพิธีกรรมปอยลูกแก้ว และลาสิกขาออกมาเมื่อครบสามพรรษาหรือมากกว่านั้น ซึ่งจะมีอายุราว ๑๕-๑๘ ปี

ปอยสา้งลอง กับความหมายในสังคมศาสนาของไทใหญ่

สังคมไทใหญ่ใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมในเชิงสัญลักษณ์ ทั้งในลักษณะของการควบคุมผ่านความเชื่อ ผ่านการควบคุมผ่านพิธีการ ผ่านการใช้อุดมคติทางสังคม ผ่านความเป็นผู้นำ ผ่านความมีศีลธรรม เป็นต้น ปอยสา้งลองเป็น

พิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบควบคุมสังคมในเบื้องต้น กล่าวคือ สังคมไทใหญ่ สถาปนาค่านำหน้านามแก่บุคคลผู้ได้บำเพ็ญกุศลในทางพุทธศาสนาหรือมีหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนา เป็นตำแหน่งแห่งที่ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือและมีสิทธิ์ในการประกอบกิจกรรมบางอย่างได้ เช่น

ผู้เป็นสามเณรแล้ว	เรียก	สำอาง (สำอาง)
ผู้เป็นภิกษุแล้ว	เรียก	ปุ่จาง (ผู้บวช)
ผู้กรานกฐินแล้ว	เรียก	ปุ่สำอางการ (ผู้สร้างการ)
ผู้สร้างวัด	เรียก	ปุ่จอง (ผู้วัด)
ผู้สร้างพระปฏิมากร	เรียก	พะกา
ผู้สร้างหนังสือ	เรียก	จำก่า ^{๑๗}

ค่านำหน้าชื่อดังกล่าวเป็นตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม ซึ่งสะท้อนสถานะของบุคคลนั้น ทั้งในด้านศีลธรรม การฝึกฝนศาสนา และในระดับสูงขึ้นไปยังสะท้อนถึงสถานะทางเศรษฐกิจและภาวะความเป็นผู้นำในอุดมคติ เช่น คหบดีไทใหญ่มักจะได้รับค่านำหน้านามว่า “จอง” เช่น จองโพหย่า จองเมธา หรือเรียกว่า “จองอุ้บพะก่า”^{๑๘} ซึ่งสื่อความให้เห็นว่าเป็นคหบดีที่บำรุงพุทธศาสนา ได้เป็นเจ้าภาพและเป็นผู้นำในสร้างวัด เป็นบุคคลที่ปฏิบัติตนตามอุดมคติของสังคม คือ มีฐานะ เป็นคนดี เป็นผู้นำได้ทั้งทางโลกและทางศาสนา พลังในการอธิบายสื่อความหมายในกระบวนการดังกล่าวถูกทำให้เป็น “สัญลักษณ์” ซึ่งเป็นที่รับรู้กันในสังคมไทใหญ่ อย่างไรก็ตามตามความเชื่อของไทใหญ่มีข้อปฏิบัติ กล่าวคือการกระทำบุญ (ทาน) ที่สำคัญในชีวิตของชาวไทใหญ่ ถูกจัดให้มีลำดับชั้น หากมีศรัทธาต้องการทำบุญใหญ่ เช่น เป็นเจ้าภาพบวชพระ สร้างวิหาร สร้างโบสถ์ สร้างเจดีย์ สร้างสะพาน ถวายร่มทองคำ (ทีคำ)^{๑๙} ถ้าเป็นผู้ชายต้องผ่านการบรรพชาสามเณรมาหรือเป็น “สำอาง” ก่อน และหากเป็นผู้หญิงต้องเป็น

^{๑๗} บุญสิงห์ บุญคำ, **เที่ยวเมืองเชียงตุงและสาละวิน**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รัตนสุบรรณ, ๒๕๔๙, หน้า ๔๐๕ - ๔๐๖.

^{๑๘} จองอุ้บพะก่า หมายถึงคหบดีผู้ให้การอุปถัมภ์วัดหรือพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการ

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายเสถียร เจริญพานิชย์ อายุ ๘๙ ปี บ้านถนนสิงหนาทบำรุง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

เจ้าภาพบรรพชาสามเณรหรือเป็น “แม่สา่ง” ก่อน มิฉะนั้นจะ “เคิก” หรือ “อุบาทว์” คืออายุไม่ยืนยาว ชีวิตไม่เจริญรุ่งเรืองหรืออาจมีสติวิปลาสได้ในภายหลัง^{๒๐} ความเชื่อดังกล่าวจึงสนับสนุนให้ พิธีกรรมปอยสา่งลอง เป็นสิ่งที่พึงกระทำหรือเข้าไปมีส่วนร่วมยิ่งขึ้นเพื่อปรับเสถียรสถานะของตนก่อนที่จะเติบโตและมีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมที่สูงขึ้นไป

สังคมได้สร้างความเชื่อและตำแหน่งแห่งที่ของการบวชสา่งลองและ/หรือรับเป็นเจ้าภาพจัดงานปอยสา่งลอง ส่งผลให้ในสังคมไทใหญ่นอกจากจะมี พ่อสา่ง-แม่สา่ง ที่เป็นบิดา-มารดาของเด็กชายที่เข้าพิธีปอยสา่งลองแล้ว ยังมีอีกชุดความสัมพันธ์ที่เรียกว่า พ่อข้าม-แม่ข้าม ซึ่งหมายถึงบุคคลที่ให้การอุปการะเป็นเจ้าภาพในการบวช กล่าวคือ การจัดปอยสา่งลองผู้เป็นเจ้าภาพซึ่งมีบิดามารดา ต้องใช้ทุนทรัพย์ในการจัดงานค่อนข้างสูง ในบางครอบครัวที่ขัดสนจึงมีผู้มีฐานะดีกว่าขอรับเป็นเจ้าภาพอุปการะ ซึ่งจะเข้ามาดูแลจัดการเสมือนว่าเป็นบุตรของตนเอง เด็กชายที่ได้รับการอุปการะก็จะเคารพนับถือเหมือนเป็น พ่อ-แม่คนที่สอง บางรายเมื่อบรรพชาและลาสิกขาไปแล้วต้องไปอาศัยอยู่บ้านพ่อข้ามแม่ข้ามและได้รับส่วนแบ่งมรดกด้วย นอกจากนี้ในครอบครัวที่ไม่มีบุตรหรือไม่มีบุตรชาย นิยมไปขออุปการะบุตรชายของครอบครัวอื่นหรือญาติที่มีบุตรชายหลายคนเพื่อนำเข้าสู่พิธีกรรมปอยสา่งลอง เพราะปรารถนาในอันดีงามตามความเชื่อที่ถูกปลูกฝัง ซึ่งนอกจากกุศลตามความเชื่อทางพุทธศาสนาแล้ว บุคคลใดได้เป็นเจ้าภาพปอยสา่งลองยังมีสถานะเทียบได้กับ “พระพรหม” ตามตำนานและยังเป็นการปรับเสถียรสถานะทางสังคมดังกล่าวมาข้างต้นอีกด้วย นอกจากนี้ระบบพ่อข้าม-แม่ข้าม ในสังคมไทใหญ่ ยังเป็นการสร้างเครือข่ายทางแรงงานและเศรษฐกิจ กล่าวคือ การรับอุปการะเป็นพ่อข้ามแม่ข้ามหมายถึงการเพิ่มสมาชิกของครอบครัว เมื่อลาสิกขาออกมาจากเพศบรรพชิต ความสัมพันธ์ระหว่าง “ลูกข้าม” กับ “พ่อข้าม-แม่ข้าม” จะเป็นไปได้ในลักษณะครอบครัวเดียวกัน ซึ่งหมายถึงการเพิ่มสมาชิกที่เป็นแรงงานทางการเกษตรให้กับครอบครัวด้วย และหากเป็นครอบครัวที่ประกอบการค้า ก็เป็นสร้างเป็นเครือข่ายทางการค้าเพราะมีความไว้วางใจมากกว่าบุคคลอื่น เช่น ในกรณีของพ่อจ้องโพหย่า พ่อค้าไม้ชาวไทใหญ่ที่แม่ฮ่องสอน

^{๒๐} ดูเพิ่มเติมในเอกสารทางโบราณคดีภาษาไทยใหญ่เรื่องลોકกี๊ดเหยนหรือ โลกกรมเหยน

มีความสัมพันธ์ในลักษณะ พ่อข่าม - ลูกข่าม กับผู้รับสัมปทานที่เป็นชาวไทใหญ่ที่
มะละแหม่ง หลังจากลาสิกขาแล้วจึงรับช่วงทำไม้ในเขตป่าแม่ฮ่องสอนและส่งไปขาย
ต่อให้พ่อข่ามซึ่งทำไม้และมีความสัมพันธ์กับโรงเลื่อยที่เมืองมะละแหม่ง^{๑๐}

ชุดความสัมพันธ์ในระบบ พ่อข่าม - แม่ข่าม ยังเอื้อให้ผู้หญิง (แม่ข่าม) ซึ่งเป็น
เพศที่ไม่มีโอกาสเข้าสู่ร่มกาสาวพัตร์ ได้แสดงบทบาทในฐานะผู้อุปถัมภ์ศาสนาและ
ในสังคมไทใหญ่เองผู้หญิงเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนพิธีกรรมทางศาสนา
มากกว่าผู้ชายและพบว่าผู้หญิงที่มีศรัทธา นอกจากการเป็นเจ้าภาพบวชบุตรชายของ
ตนแล้วยังมีสถานะเป็น “แม่ข่าม” ของบุตรชายผู้อื่นๆ ด้วย เช่น ป้าอุไร มีลูกข่ามรวม
๖ คน หรือยายปุ่น เป็นแม่สำอาง ๑ คนและมีลูกข่าม ๓ คน^{๑๑}

เมื่อเปรียบเทียบระบบพ่อข่าม - แม่ข่าม ในกลุ่มไทใหญ่จะมีลักษณะที่คล้ายกับ
พ่อออก - แม่ออก ในกลุ่มไทลื้อและไทยวนหรือคนเมือง อย่างไรก็ตามจารีตลักษณะนี้
ค่อยๆ ลดบทบาทลงเมื่อสังคมเปลี่ยนผ่านจากความเป็นชนบทสู่ความเป็นสังคมเมือง
ประกอบกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมที่ส่งผลให้ผู้คนเคลื่อนย้ายจากชนบทซึ่งเป็น
ภาคการเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรม ประการสำคัญคือเมื่อระบบการศึกษาขยายตัว ส
งผลให้การบวชเรียนถูกลดความสำคัญลง เยาวชนในท้องถิ่นไม่นิยมบวชเรียนเหมือนอดีต
แต่เปลี่ยนเป็นการบวชตามประเพณีเพื่อให้บุพการีได้อานิสงส์ ดังกล่าวมาเป็นปัจจัย
ที่ทำให้ระบบพ่อออก - แม่ออก ในสังคมคนเมือง (ล้านนา) ไม่สามารถยึดโยงสังคม
ได้ดั้งเดิมและค่อย ๆ ถูกลดบทบาทลง โดยเฉพาะในกรณีของเมืองใหญ่ เช่น เชียงใหม่
ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงทำให้
ระบบดังกล่าวค่อยๆ สลายตัวลง อย่างไรก็ตามยังสามารถพบระบบพ่อออก - แม่ออก
ได้บ้างในพื้นที่ที่เป็นชนบทหรือกึ่งเมืองกึ่งชนบท

ปอยสำอางพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านสถานะของเด็กชายในสังคมไทใหญ่

พิธีกรรมปอยสำอาง มีความสำคัญและความหมายในสถานะของ “พิธีกรรม
เปลี่ยนผ่าน” ซึ่งต้องเปลี่ยนสถานะทางสังคมหนึ่ง ไปสู่อีกสถานภาพหนึ่ง Arnold

^{๑๐} สัมภาษณ์คุณยายนันทา วิศวนาภรณ์ อายุ ๘๐ ปี ลูกสาวของพ่อจ้องโพหา วณิชกุล

^{๑๑} สัมภาษณ์ นางอุไร ยอดประทุม อายุ ๖๖ ปี ถนนอุดมขาวนิตhec อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

van Genep เสนอว่าความหมายในชีวิตของคนเรานั้นถูกกำหนดโดยช่วงเวลาและกระบวนการแห่งการเปลี่ยนผ่าน เช่น การเกิด การเปลี่ยนวัย (จากเด็กสู่ผู้ใหญ่) การแต่งงาน การเริ่มอาชีพใหม่ หรือแม้แต่การตาย และที่สำคัญช่วงเวลาและกระบวนการแห่งการเปลี่ยนผ่านเหล่านี้มักเต็มไปด้วยพิธีกรรม กิจกรรม กระบวนการเชิงสัญลักษณ์ หรือการเฉลิมฉลอง ที่เป็นเสมือนตัวสนับสนุนหรือกลไกขับเคลื่อนให้ผู้คนสามารถที่จะก้าวข้าม หรือเปลี่ยนผ่านจากสถานภาพหรือตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมดั้งเดิมไปสู่การมีสถานภาพใหม่^{๒๓} ในกรณีของพิธีกรรมปอยสาบลอง ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับการเปลี่ยนผ่านช่วงวัยที่สำคัญของชีวิต คือพัฒนาการจากวัยเด็กเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ที่พร้อมจะออกเรือนมีครอบครัว เป็นช่วงของ “วัยรุ่น” หรือ “บ่าวอายุ” ซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต เป็นช่วงเวลาแห่งการแสวงหาตัวตน ปรับตัวและแสวงหาความมั่นคงในชีวิตใหม่^{๒๔} ศาสนาจึงเข้ามามีบทบาทต่อการปลูกฝังพฤติกรรมให้เป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง สะท้อนออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมปอยสาบลองในเด็กชาย และพิธีกรรมการเจาะหูในเด็กหญิง ต่อมาพิธีกรรมการเจาะหูในเด็กหญิงได้ถูกลดบทบาทลงไป คงเหลือแต่เพียงการบรรพชาเป็นสามเณรในเด็กชาย แสดงให้เห็นว่าสังคมไทใหญ่ให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิง เหตุผลหนึ่งเพราะเพศชายสามารถบวชในพุทธศาสนาได้และอานิสงส์จะนำพาพ่อแม่สู่สรวงสวรรค์

ก่อนเป็นจะถูกนำเข้าสู่พิธีปอยสาบลอง เด็กชายที่มีอายุประมาณ ๓ ปีเป็นต้นไป จะถูกนำไปฝากเป็นเด็กวัดหรือ “ตะป๋จอง” เพื่อเรียนรู้หน้าที่และการใช้ชีวิตภายในวัด เป็นการฝึกให้เด็กได้คุ้นเคยกับสถานที่และบุคคล รวมถึงฝึกอ่านเขียนเบื้องต้นและฝึกท่องบทสวดทางศาสนาด้วย สถานภาพของเด็กในช่วงเวลานี้จะเป็น “อ้าย” หรือ “อ้อ” ในภาษาที่ใช้ทั่วไปหรือ “จาย” ในภาษาสุภาพ ซึ่งเป็นสถานะเบื้องต้นทางสังคมที่เด็กได้รับตั้งแต่กำเนิด เมื่อเด็กได้ใช้ชีวิตที่วัดในเวลาอันสมควรแล้ว ผู้ปกครองจึงจะปรึกษาหารือเพื่อจัดพิธีปอยสาบลองเป็นการเปลี่ยนสถานะจากเด็กวัดเป็นสามเณรต่อไป

^{๒๓} วสันต์ ปัญญาแก้ว, ลื้อข้ามแดน การเดินทางของคนหนุ่มสาวชาวลื้อ เมืองยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า, เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕, หน้า ๗๕.

^{๒๔} อ่างแล้ว, หน้า ๗๖.

สา่งลอง ในช่วงพิธีกรรมปอยสา่งลอง เด็กชายที่เข้าพิธีจะมีสถานะเป็น สา่งลองหรือเจ้าชายน้อยหรือหน่อพระโพธิสัตว์ การเปลี่ยนสถานภาพจะกระทำโดยการสร่งน้ำมันต์ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นการจำลองพิธีสร่งน้ำมันธาตุาภิเษกตามรูปแบบพิธีสถาปนาภักษัตริย์โบราณและสอดคล้องกับตำนานที่กล่าวว่า พระอินทร์ได้นำเด็กชายที่อยากจะบวชไปสร่งน้ำเงินน้ำคำ หลังจากพิธีกรรมดังกล่าว สา่งลองต้องแต่งกายในชุดสา่งลองหรือ “โคลง” ซึ่งเป็นชุดของพระโพธิสัตว์หรือเจ้าชายในมโนคติของไทใหญ่ แล้วสวมทานศีล ๕ เพื่อให้ศีลบริสุทธิ์เป็นเครื่องรองรับสถานภาพดังกล่าวด้วย

ในช่วงเวลาที่เด็กชายดำรงสถานะ “สา่งลอง” จะได้รับการปฏิบัติเป็นกรณีพิเศษ มีเครื่องทรงเฉพาะตามแบบเจ้าชายในอุดมคติ ประดับประดาด้วยเครื่องประดับที่มีค่า จะได้รับอาหารที่ประณีตในวันที่มีพิธีกรรมสำคัญ เช่น วันเรียดขวัญสา่งลองจะได้รับประทานอาหาร ๓๒ ชนิดซึ่งต่อมาลดลงเหลือ ๑๒ ชนิด และมีบริวาร (ตะแป)^{๒๔} คอยดูแลรับใช้และพาไปในสถานที่ต่างๆ มีความเชื่อว่าไม่ควรให้เท้าสา่งลองเหยียบแผ่นดิน ดังนั้นการเดินทางไปในสถานที่ต่างๆ จึงต้องมีพาหะ ได้แก่ คนแบก ช้างม้า หรือวอ เป็นต้น รวมถึงคนกางร่มทองคำ (ทีคำ) น้ำเต้า (คนโต) พานหมากพลู ในช่วงเวลานี้เด็กชายที่อยู่สถานภาพดังกล่าว จะถูกรอของพิธีกรรมบังคับให้สงบ เรียบร้อย การห้ามไม่ให้เหยียบพื้นดินเป็นการควบคุมไม่ให้เด็กไปวิ่งเล่นสนุกตามช่วงวัย ทั้งนี้เพื่อเป็นการฝึกการวางตนและความอดทนก่อนเข้าสู่เพศบรรพชิต โดยช่วงเวลาที่เป็น “สา่งลอง” จะอยู่ระหว่าง ๓-๗ วัน ตามที่เจ้าภาพได้กำหนดขึ้น

เจ้าสา่ง ช่วงเวลาสำคัญอันเป็นหัวใจของพิธีกรรมปอยสา่งลองคือการเข้าสู่พิธีบรรพชาสามเณร พิธีนี้จะมีการเปลื้องอาภรณ์ที่ประดับสา่งลองออกมอบให้แก่ตะแปสา่งลอง เป็นการจำลองเหตุการณ์ตอนเจ้าชายสิทธัตถะเปลื้องเครื่องทรงออกที่ริมฝั่งแม่น้ำโนมา แล้วมอบให้นายฉันทะนำกลับไปถวายคืนพระราชบิดาแล้วจึงเสด็จออกผนวช ขั้นตอนนี้เป็นการสื่อความให้เห็นถึงการสละแล้วซึ่งทางโลก เพื่อมุ่งหาสัจธรรมในชีวิต หลังจากเปลี่ยนจากเครื่องทรงมานุ่งห่มผ้ากาสาวพัตร์และเข้าพิธีบรรพชาตามพุทธบัญญัติแล้ว สถานะจะเปลี่ยนจาก “สา่งลอง” สู่การเป็น “เจ้าสา่ง” หรือ “สามเณร” ที่ต้องครองสิกขาบท ๑๐ ประการ ประการสำคัญช่วงเวลานี้ถูกจัดให้

^{๒๔} ตะแป หมายถึงบริวาร ในที่นี้หมายถึงผู้ดูแลสา่งลอง

เป็นช่วงเวลาของการศึกษาในระบบจารีต กล่าวคือ การศึกษาในระบบเดิมของชาวไทใหญ่ เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ตามจารีตของท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา นับร้อยนับพันปี อุตลักษณ์ทางด้านอักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรมไทยใหญ่สามารถดำรงอยู่ได้ ด้วยระบบการศึกษาแบบจารีต ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีวัดเป็นสถานศึกษา มีพระภิกษุเป็นครู วิชาที่เรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนพระธรรมโดยผ่านงานศึกษาที่เป็น นอกจากนี้ยังมีการศึกษาโหราศาสตร์ การแพทย์แผนโบราณ งานช่าง ฯลฯ วัดแต่ละแห่งจะมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับพระภิกษุที่จำพรรษาในวัดหรือบริบทของชุมชน ดังนั้นช่วงที่บรรพชาเป็นสามเณรจึงเป็นช่วงเวลาศึกษาหาความรู้อย่างเข้มข้น เพราะเมื่อลาสิกขาไปจะสามารถนำความรู้ที่ได้ศึกษาหรือมีความสนใจไปประกอบอาชีพได้ เช่น เป็นจเรหอสิก^{๒๖} เป็นหมอดู เป็นช่างวาด เป็นต้น

ช่วงเวลาที่บรรพชาเป็นสามเณร จะใช้เวลาประมาณ ๓ - ๕ พรรษา เป็นช่วงเวลาที่ได้ศึกษาเล่าเรียนและอยู่ในกรอบของศีล หลังจากนั้นจึงลาสิกขาบทออกมาอย่างไรก็ตามในสังคมไทใหญ่ไม่นิยมอุปสมบทอีกครั้งเมื่ออายุครบ ๒๐ หรือ ๒๑ ปี ผู้ที่บวชเรียนต่อไปจนถึงอุปสมบทจึงมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีอุปนิสัยใฝ่ในทางธรรมอย่างแท้จริง การที่ไทใหญ่นิยมบวชเณรมากกว่าบวชพระมีปัจจัยหลายด้าน ประการแรก ความเชื่อจากตำนานต่างๆ ที่เชื่อว่าเด็กเป็นช่วงวัยที่บริสุทธิ์การนำผู้บริสุทธิ์เข้าบรรพชาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นกุศลที่แรงกล้า ในช่วงวัยตั้งแต่ ๒๐ ปี เป็นต้นไป ซึ่งเป็นเวลาที่ออกเรือนแล้วหรือได้เรียนรู้สัมผัสชีวิตทางโลกจึงไม่นิยมกลับไปอุปสมบทอีก แต่หากปรารถนาในอาณิสถสังฆจะเป็นเจ้าภาพอุปสมบทพระแทน ซึ่งเชื่อว่าได้กุศลแรง ประการที่สอง วิถีการผลิตของกลุ่มไทในยุคจารีตเป็นระบบเกษตรกรรมแบบยังชีพที่ต้องพึ่งพาแรงงานจำนวนมาก การนำเด็กในช่วงที่กำลังจะก้าวเข้าสู่วัยรุ่นไปบวชเรียนที่วัดนอกจากเป็นการศึกษาและขัดเกลาด้านต่างๆ แล้ว ยังเป็นการลดภาระในการเลี้ยงดู และให้ลาสิกขาออกมาในช่วงวัยรุ่นตอนปลายซึ่ง

^{๒๖} ไทใหญ่นิยมฟังธรรมประเภทวรรณกรรมร้อยกรอง โดยมีจเรเป็นผู้อ่าน คุณสมบัติของผู้เป็นจเรนอกจากจะสามารถอ่านภาษาไทยได้คล่องแคล่ว ชัดเจนแล้ว ต้องเป็นผู้ที่มีน้ำเสียงดังฟังชัด มีเสียงใสกังวาน เป็นต้น และสำหรับจเรที่มีความรู้แตกฉานในทางภาษาศาสตร์และพุทธศาสนา และสามารถจดจำคำภีร์ได้จะได้รับการยกย่องเป็น เจ้าจเรหลวงหรือครูหมอ

ร่างกายเติบโตเต็มที่แล้ว เหมาะสมต่อการช่วยเหลือด้านแรงงานในการเกษตร ประการที่สาม จากระบบการผลิตที่ต้องการแรงงาน การมีลูกจึงเป็นแรงงานสำคัญอย่างหนึ่งในอดีตการแต่งงานจะเริ่มตั้งแต่อายุราว ๑๕ - ๑๖ ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ก้าวเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ อนึ่งหากอยู่ในเพศบรรพชิตโดยไม่มีจิตมั่นคงอย่างแท้จริงอาจเป็นการผิดบาปอย่างร้ายแรงได้

สง่าง เมื่อสามเณรลาสิกขาออกมาจะมีสถานะใหม่โดยมีคำว่า “สง่าง” นำหน้าชื่อ เช่น สง่างปีะ สง่างหลู่ และถือว่าการเรียกชื่อเฉย ๆ เป็นการไม่ให้เกียรติ นอกจากนี้ไทใหญ่ยังจัดกลุ่มคนโดยอาศัยฐานคิดทางพุทธศาสนา ที่ให้ความสำคัญกับบุรุษเพศไว้กว้างๆ ๒ กลุ่ม คือ “คนสนุก” และ “คนดิบ” การจัดแบ่งกลุ่มคนทั้งสองสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องการบวชเรียนในพุทธศาสนา เพราะเชื่อว่าชายที่ไม่ผ่านการบวชเรียนอุปมาเหมือนผลไม้ที่ยังไม่สุก(ดิบ) หากนำมารับประทานรสชาติขมไม่เป็นที่ปรารถนา และชายที่ผ่านการบวชจะจัดเป็น “คนสนุก” เพราะได้ผ่านการอบรมบ่มเพาะมาในระดับหนึ่ง เป็นเครื่องรับประกันว่ามีพื้นฐานความมีศีลธรรมจริยธรรม และยกย่องสถานะคนสนุกให้สามารถประกอบอาชีพเฉพาะนอกเหนือจากการเกษตรได้ซึ่งจัดเป็นกลุ่มอาชีพชั้นสูงที่ต้องมีครูบาอาจารย์ เช่น หมออดู สล่าต่างๆ รวมถึงสามารถมีส่วนร่วมหรือเป็นตัวแทนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ นอกจากนี้ การออกเรือนพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะไม่สนับสนุนให้บุตรสาวของตนแต่งงานกับชายที่ไม่ได้ผ่านการบวชเรียน เพราะถือว่าเป็นคนดิบและอาจไม่รู้หนังสือและไม่รู้จักธรรมเนียมทางสังคมในด้านต่างๆ ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาในการใช้ชีวิตคู่ตามมาในอนาคต^{๒๐๗}

บทสรุป : ปอยสง่างลอง กับการสื่อความหมายในสังคมปัจจุบัน

การสื่อความหมายของพิธีกรรมปอยสง่างลองดังกล่าวมา เป็นการสื่อความหมายของพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมที่มีประสิทธิภาพในยุคจารีต เมื่อเวลาและบริบททางสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้ประสิทธิภาพในการสื่อความหมายของพิธีกรรมปอยสง่างลองที่มีต่อสังคมลดลงไปไม่น้อย อย่างไรก็ตามสังคมไทใหญ่ได้ใช้พิธีกรรมปอยสง่างลองในการสื่อ

^{๒๐๗} สัมภาษณ์นายบุญเลิศ วรรณภรณ์ อายุ ๘๔ ปี ผู้ทรงคุณวุฒิชาวไทใหญ่

ความหมายชุดใหม่ ที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสังคมไทใหญ่ ทำให้เกิดการสื่อความหมายชุดใหม่ผ่านพิธีกรรมปอยสาบลอง ดังนี้

ประการแรก ความหมายของพิธีกรรมปอยสาบลองต่อระบบการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ เมื่อระบบการศึกษาแบบจารีตที่วัดเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ค่อยๆ ลดบทบาทลงและถูกแทนที่ด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน ส่งผลให้ความสำคัญของพิธีกรรมปอยสาบลองที่สัมพันธ์กับระบบการศึกษาแบบจารีตถูกลดบทบาทลง แม้ว่ายังคงมีเยาวชนที่ต้องการบวชเรียนอย่างแท้จริงเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมและอุปสมบทเป็นพระภิกษุในอนาคต แต่ก็มีปริมาณลดลงจำนวนมากและส่วนใหญ่อยู่ในสถานะผู้ด้อยโอกาสจึงต้องใช้วิธีการเข้ามาบวชเรียนเพื่อศึกษาหาความรู้ก่อนที่จะลาสิกขาไปประกอบอาชีพ ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมปอยสาบลองจึงปรับตัวและถูกจัดวางให้เหมาะสมกับบริบทที่การศึกษาในระบบโรงเรียนมีบทบาทมากขึ้น โดยจัดขึ้นในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคม - พฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่นิยมจัดพิธีกรรมนี้ตั้งแต่ยุคจารีต เพราะเป็นช่วงฤดูกาลหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่มีการปรับช่วงเวลาบรรพชาให้สั้นลงโดยสามเณรจะลาสิกขาในช่วงเวลาที่ใกล้เปิดภาคเรียนเพื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาตามปกติ และเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อเยาวชนคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในหลายพื้นที่ได้พยายามจัดโครงการฝึกอบรมสามเณรในรูปแบบต่างๆ เช่น อบรมธรรมมะ อบรมการฝึกสมาธิ อบรมด้านจิตปัญญาศึกษา ฯลฯ^{๒๔} ทำให้ความหมายของการเข้าสู่พิธีกรรมปอยสาบลอง ในสังคมไทใหญ่ยุคใหม่มีการสื่อความหมายเพิ่มมากขึ้น ในมุมมองของเด็กชาย ปอยสาบลองเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้วัฒนธรรมของบรรพชน และเป็นการทำกิจกรรมนอกห้องเรียนทั้งทางด้านศาสนาและสังคมเพราะเด็กชายจะได้เครือข่ายเพื่อนกลุ่มที่ร่วมรุ่นบวชสาบลองด้วย และในมุมมองของผู้ปกครอง พิธีกรรมปอยสาบลอง เป็นทั้งการทำหน้าที่ของความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีตามคติของสังคมไทใหญ่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ไม่ว่างเวลาศึกษาเล่าเรียน และเป็นการใช้ช่วงปิดภาคเรียนให้เกิดประโยชน์ด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ปกครองจะให้การสนับสนุนกิจกรรมอบรมต่างๆ ที่ต่อเนื่องจากพิธีกรรมปอยสาบลองเพื่อให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น

^{๒๔} สัมภาษณ์อาจารย์เพ็ญศรี นุชทรวงและพระปลัดจิตต์พัฒน์ อัครปัญญา วิทยาการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๕๘

ประการที่สอง การท่องเที่ยวภาคเหนือได้รับการพัฒนาตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๔ - ๒๕๐๙) เป็นต้นมา โดยรัฐบาลตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อศท.) เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒ เพื่อหารายได้เข้าประเทศด้วยธุรกิจการท่องเที่ยวซึ่งมีมูลค่าสูง นโยบายส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยวจึงได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่นับแต่นั้นมา และได้ขยายการดำเนินงานมาตั้งสำนักงานในส่วนภูมิภาคขึ้นแห่งแรกที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์การท่องเที่ยวภาคเหนือ^{๒๙} และในปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ ในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้นำขบวนแห่ครัวหลู่ในพิธีกรรมปอยสาบลองไปแสดงที่กรุงเทพมหานครเพื่อร่วมเฉลิมฉลอง^{๓๐} และประชาสัมพันธ์พิธีกรรมดังกล่าว รวมถึงสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดซึ่งเป็นชุมชนไทใหญ่ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย นโยบายการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดความคิดในการจัดระเบียบในพิธีกรรมปอยสาบลองเพื่อให้ภาพลักษณ์ที่น่าเสนอออกมายิ่งใหญ่อลังการ เช่น การจัดรูปขบวนแห่ตั้งแต่เดิมขบวนแห่เครื่องไทยทานหรือแห่ครัวหลู่ในงานปอยสาบลองนั้น มีการจัดลำดับความสำคัญอยู่บ้างแต่ไม่มีระเบียบที่ชัดเจน ต่อมาจึงเริ่มมีการสร้างแผนผังรูปขบวนขึ้น โดยการนำของ อ.โกศล ศรีมณี ศึกษาธิการอำเภอเมือง^{๓๑} เพื่อให้รูปขบวนเป็นระเบียบสวยงามและดูยิ่งใหญ่ กรณีของรูปขบวนปอยสาบลองในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนจะมีความแตกต่างกับขบวนปอยสาบลองของวัดป่าเป้าหรือวัดกุเต่าอยู่พอสมควร ขบวนสาบลองของจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะเริ่มต้นจาก จีเจ๋ (กั้งสดาล) ม้าเจ้าเมือง ช่างพ้อน ต้นตะเปส่า ต้นปัดเจ (ไทยทานถวายวัด) ปีกข้าวแตก (ห่อข้าวตอก) เทียนเงิน-เทียนทอง อุต๋อง-ปานต๋อง (พุ่มดอกไม้) หม้อน้ำตา (แจกกันดอกไม้มงคล) กลองมอชิง ต้นสาบگان (จิวร) ต้นเงิน (ปัจจัยถวายพระ)

^{๒๙} สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม), กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, ๒๕๕๑, หน้า ๕๘๙.

^{๓๐} สมพร ขวฤทธิและคณะ, **การศึกษาวิชัยทางวัฒนธรรมเรื่อง ประเพณีโตที่เปลี่ยนแปลงกรณีศึกษา “ปอยสาบลอง”**, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน โรงเรียนห้องสอนศึกษา, กันยายน ๒๕๓๙, หน้า ๔๘.

^{๓๑} สัมภาษณ์นายบุญเลิศ วิรัตน์ภรณ์ อายุ ๘๔ ปี ข้าราชการบำนาญครูและผู้ทรงคุณวุฒิชาวไทใหญ่ และนางศิริลักษณ์ จินาคำ อายุ ๗๒ ปี ข้าราชการบำนาญเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนและผู้ทรงคุณวุฒิชาวไทใหญ่

ครีวหลู่(เครื่องไทยทานถวายพระ) เครื่องนอนสามแฉกรใหม่ อัฐบริขาร ขบวนสา่งล่องกลองกันยาว บั้งไฟ^{๑๒} ซึ่งขบวนสา่งล่องของวัดป่าเป้าหรือกุ่เต้าแต่เดิมไม่จัดเรียงเป็นแบบแผนชัดเจน ต่อมาปรับเอารูปขบวนลักษณะนี้มาปรับใช้ด้วย อย่างไรก็ตามเครื่องแต่งกายของสา่งล่องแม่ฮ่องสอนและสา่งล่องของแรงงานไทใหญ่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ทั้งนี้เกิดจากกระบวนการการสร้างอัตลักษณ์ผ่านการรับรู้ประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน สา่งล่องที่แม่ฮ่องสอนแต่งกายแบบดั้งเดิมซึ่งได้รับอิทธิพลการแต่งกายแบบพม่า แต่สา่งล่องของแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นซึ่งจัดที่วัดป่าเป้าและกุ่เต้าเป็นการแต่งกายที่สร้างขึ้นใหม่ภายหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ เพื่อนิยามความเป็นไทใหญ่ที่แตกต่างจากพม่า^{๑๓}

ในส่วนของผู้ร่วมขบวน หน่วยงานทางราชการได้แก่ วัฒนธรรมจังหวัดเทศบาล จะประกาศขอความร่วมมือให้ผู้เข้าร่วมขบวนแต่งกายด้วยชุดไทใหญ่แบบแม่ฮ่องสอนซึ่งมีความแตกต่างจากชุดไทใหญ่ที่นิยมในรัฐฉานในปัจจุบัน^{๑๔} และในกรณีของผู้หญิงจะขอความร่วมมือจากผู้หญิงที่มาร่วมขบวนแห่เครื่องไทยทานสวมกุบซึ่งเป็นหมวกที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นไทใหญ่แทนการกางร่ม นอกจากนี้ “วันแห่ครีวหลู่” ซึ่งเป็นวันที่มีขบวนแห่เครื่องไทยทาน เป็นวันที่ได้รับการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมขบวนมากที่สุด เป็นการให้ความหมายและให้ความสำคัญกับวันดังกล่าวมากกว่าวันอื่นๆ ซึ่งแต่เดิมไทใหญ่มีความเชื่อว่า “วันหลู่” หรือวันที่ประกอบพิธีบรรพชา

^{๑๒} สมัย สุทธิธรรม, ปอยสา่งล่อง, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓ ๑, หน้า ๕๐-๕ ๑.

^{๑๓} ไปรอดดู, วันดี สันติวุฒิเมธี, การะบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธ์ของชาวไทใหญ่ ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕, หน้า ๑๖๓- ๑๗๔. และไปรอดดู ธรรมศ ศรีรัตนบัลล์, ไทใหญ่แม่ฮ่องสอน การสรรค์สร้างความเป็นไทใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทใหญ่เดิมและไทใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ ๒๕๒๐-๒๕๕๐, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓, หน้า ๘๗- ๑ ๑๓

^{๑๔} วันดี สันติวุฒิเมธี, การะบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธ์ของชาวไทใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕, หน้า ๘๔-๘๖.

เป็นสามเณรมีความสำคัญมากที่สุดเพราะเป็นจุดประสงค์หลักของการประกอบพิธีกรรมนี้

ประการที่สาม ความเปลี่ยนแปลงด้านสถานะของพิธีกรรมปอยสาบลอง ซึ่งแต่เดิมเป็น “ปอยมีเจ้า” คืองานที่มีเจ้าภาพรับผิดชอบ เป็น “ปอยอะมยา” หรือ งานหน้าหมู่ ซึ่งเป็นงานที่ชุมชนต้องรับผิดชอบร่วมกัน กล่าวคือ ในอดีต ปอยสาบลอง ๑ ปางหรือ ๑ งาน จะมีเจ้าภาพใหญ่ (เจ้าปอยหลวง) ซึ่งเป็นผู้มีสถานะทางเศรษฐกิจ และเป็นที่เคารพนับถือซึ่งมีลูกหลานจะบวช ได้จัดพิธีปอยสาบลองขึ้น และมีเจ้าภาพร่วมคือพ่อแม่สาบลองที่ประสงค์จะบวชซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติ หรือคนในชุมชนเดียวกัน ดังนั้นในแต่ละปี ในหนึ่งชุมชนอาจมีปอยสาบลองมากกว่า ๑ ปาง (งาน) เพราะคนที่มีความศรัทธามากพอก็อยากรับเป็นเจ้าภาพใหญ่ อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้การสนับสนุนงบประมาณในพิธีกรรมปอยสาบลอง ชุมชนได้สร้างระบบการจัดการขึ้นเพื่อเป็นเจ้าภาพจัดพิธีกรรมดังกล่าว และถูกจัดให้เป็น “ปอยอะมยา” คือสร้างให้เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชน หรือในบางพื้นที่ “วัด” ได้เปลี่ยนสถานะมาเป็นผู้จัดการปอยสาบลอง หรือทำหน้าที่เจ้าปอยหลวง เช่น วัดประจำชุมชนในพื้นที่เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนจำนวน ๖ วัด ได้แก่ วัดจองคำ วัดหัวเวียง วัดกลางทุ่ง วัดมวยต่อ วัดดอนเจดีย์ วัดปางล้อ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นชุดความสัมพันธ์ของคนในสังคมไทใหญ่ที่ระบบอุปถัมภ์แบบเดิมค่อยๆ สลายตัวลงและมีระบบอุปถัมภ์แบบใหม่ซึ่งเกี่ยวโยงกับการเมืองส่วนท้องถิ่นและระดับชาติ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในท้องถิ่นกับแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่น (นายจ้าง - ลูกจ้าง) นอกจากนี้ชุดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าปอยหลวงกับเจ้าปอยน้อย ได้เปลี่ยนไป กล่าวคือเมื่อเจ้าปอยหลวงมีลักษณะเป็นองค์กรที่รัฐให้การสนับสนุนและนำระบบการจัดการแบบราชการมาร่วมใช้ในการวางแผนและบริหารจัดการพิธีกรรมปอยสาบลอง ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าปอยหลวงกับเจ้าปอยน้อยเปลี่ยนไป จากเดิมซึ่งมีลักษณะพึ่งพาอาศัย เปลี่ยนเป็นให้เจ้าปอยน้อยชำระเงินส่วนกลาง ในการร่วมพิธีปอยสาบลองตามที่ตกลงกันและดำเนินการตามตารางกำหนดเวลาที่ตกลงกัน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าปอยหลวงกับเจ้าปอยน้อยเปลี่ยนไปจากอดีต

ประการที่สี่ ปอยสำอางกับการรื้อฟื้นความทรงจำและนำเสนออัตลักษณ์ของชุมชนชาติพันธุ์ไทใหญ่ ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน พิธีกรรมปอยสำอางเป็นพิธีกรรมที่ผู้มาร่วมงานได้แสดง “ตัวตน” ของความเป็นไทใหญ่ตามการรับรู้ของตน กล่าวคือ เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป กลุ่มคนไทใหญ่ก็เกิดการปรับตัวและริเริ่มวัฒนธรรมใหม่เข้ามา ส่งผลให้ในชีวิตประจำวันไม่สามารถดำรงความเป็นไทใหญ่ทั้งด้านการแต่งกาย อาหาร ภาษา การละเล่น ฯลฯ การเข้าร่วมพิธีกรรมปอยสำอางจึงเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้คนไทใหญ่ ในพื้นที่แม่ฮ่องสอนได้รื้อฟื้นความทรงจำผ่านการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ความเป็นไทใหญ่ เช่น ผู้มาร่วมงานจะแต่งกายด้วยชุดไทใหญ่ การเลี้ยงอาหารไทใหญ่ที่เป็นอาหารพิเศษ เช่น ข้าวปองต่อ ข้าวแตกบัน ซึ่งเป็นขนมอบคลที่นิยมเลี้ยงในงานปอยสำอาง รวมถึงอาหารภายในงานจะเป็น “ข้าวผักโต” อาหารบางชนิดไม่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน เช่น แกงฮังเล เนื้อหุงหนั่ง จำสาหนุง ในด้านการละเล่นจะมีมหรสพแบบดั้งเดิม คือ “หมอกวาม” หรือนักขับขานกลอนสดของไทใหญ่ที่จะมาร้องเกี่ยวพาราฮี และสรรเสริญผู้จัดงานปอยสำอาง นอกจากนี้ยังมี “จั๊ดโต” หรือลิเกไทใหญ่ ในปัจจุบันยังพบการแสดงดนตรีสดไทใหญ่ และการนำเอาการแสดงหรือการละเล่นซึ่งไม่เกี่ยวข้องกันกับพิธีกรรมปอยสำอาง เช่น การฟ้อนนก-กิงกะหล่า การฟ้อนโต มาแสดงในงานปอยสำอางด้วย อนึ่ง ในกลุ่มไทใหญ่พลัดถิ่นจะพบว่ามีผู้ใช้พื้นที่ของพิธีกรรมปอยสำอางในการนำเสนอความเป็นไทใหญ่ของตนเองที่สัมพันธ์กับความเป็นชาติ เช่น การใช้สีธงชาติไทใหญ่ ในส่วนต่างๆ ของพิธีกรรม การแต่งกายแบบไทใหญ่(แบบใหม่) ซึ่งแตกต่างจากไทใหญ่ในพื้นที่แม่ฮ่องสอน การนำชุดสำอางแบบใหม่ซึ่งนิยมในรัฐจางมาสวมใส่ให้สำอางด้วย สะท้อนให้เห็นการรับรู้ความหมายเกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆในพิธีกรรมปอยสำอางที่แตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

นงนุช จันทราภักย์. **ปอยส่างลอง กรณีศึกษาชาวไทยใหญ่บ้านใหม่หมอกจ๋าม**. เชียงใหม่:

โรงพิมพ์เมือง, ๒๕๔๑.

นิติ ภาวีครพันธ์. **เรื่องเล่าเมืองโต : พลวัตของเมืองชายแดนไทย-พม่า**. เชียงใหม่:

ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘

บรรจบ พันธุมเภา, **กาเลหม่านโตในรัฐฉาน**, กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือ,

๒๕๐๔.

ปานแพร เชาร์ประยูร. **บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อกระบวนการผลิตซ้ำทาง**

อัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์

ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

พรพิมล ตรีโชติ, **ชนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลพม่า**, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน

การวิจัย, ๒๕๔๓.

ยศ สันตสมบัติ. **หลักข้าง :การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง**, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๓.

วสันต์ ปัญญาแก้ว, **ลื้อข้ามแดน การเดินทางของคนหนุ่มสาวชาวลื้อ เมืองยอง**

รัฐฉาน ประเทศพม่า, เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕

วันดี สันติวุฒิมณี. **การะบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดน**

ไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่,

วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและ

มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, **ประเพณีโตที่เปลี่ยนแปลง กรณีศึกษา “ปอยส่าง**

ลอง”. แม่ฮ่องสอน: เอกสารโรเนียว, ๒๕๓๙.

สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธุ์. **ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่**. กรุงเทพฯ : โครงการประวัติศาสตร์

สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย, ๒๕๔๔.

สมพร ชวฤทธิ์และคณะ, **การศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรมเรื่อง “ประเพณีโตที่**

เปลี่ยนแปลงกรณีศึกษา ปอยส่างลอง”, ๒๕๓๙.

สมัย สุทธิธรรม. **ปอยส่างลอง**. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๑.

สรวิชาติ อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๕๑.

สุรีย์ บุญญาอนุพงษ์ สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ. **ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม.** เชียงใหม่:สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. **รัฐฉาน (เมืองไต) : พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย,** กรุงเทพฯ, ๒๕๕๒.

สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.** เชียงใหม่: เจริญวิวัฒน์การพิมพ์, ๒๕๔๙.

ศิลปะการร้องเพลงพื้นบ้านไทยใหญ่ การเห็ดความไต. เชียงใหม่: เจริญวิวัฒน์การพิมพ์, ๒๕๔๙.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, **ภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่างฝีมือพื้นบ้าน,** เชียงใหม่: เจริญวิวัฒน์การพิมพ์, ๒๕๔๙.

หม่อม ทิน อ่อง. **ประวัติศาสตร์พม่า.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖.

อคิน รพีพัฒน์, **วัฒนธรรมคือความหมาย,** กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๑,

อมรา พงศาพิชญ์. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม),** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัมพร จิรัฎฐิติกร, **ประวัติศาสตร์นอกรอบรัฐชาติ ๕๕ ปี ขบวนการกู้ชาติไทใหญ่,** เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘.